

DÁVID PÉTER

Losonczi Bánffy György, Erdély kormányzója

*E' Kegyes Atyának kár vólna rothadás,
Mivel hogy Bánffy Györggy nem lehet senki más,
Kiben úgy fénylene Jóság, 's adakozás.
Kegyelem a' szíve melyben nints változás.*

(Bolla Márton)

*Hideg fagyos Nagy Ur! Hazánk' Elefántja
Nehéz sarkad földünk tapodja nem szántja
(ismeretlen szerzőjű gúnyvers)*

Bevezető

Erdély történetében az 1789-től 1815-ig terjedő több mint másfél évtizedet „elfeledett időszak”-ként jelöli meg Csetri Elek,¹ utalva azokra az alapvető hiányosságokra, amelyekkel a korszakot vizsgáló történészek szembe kell néznie. Hiányoznak például a korszak olyan jelentős történelmi személyiségeinek biográfiái, mint amilyen a Csetri által méltán sokra értékelt Türi Lászlóé vagy az egyedülállóan hosszú ideig Erdély élén álló gróf Bánffy György kormányzóé, akinek működését Trócsányi Zsolt is kiemeli összefoglaló munkájában.² A gyakran szinte említésre is alig méltatott erdélyi „elfeledett időszak” vizsgálatában ezért egyelőre a kisebb szövegkiadások, tanulmányok, monográfiák egyes fejezetei lehetnek a kutatók segítségére. Közéjük tartozhat ez a tanulmány is, amelyik Bánffy György 1790-es évekbeli politikai működésével foglalkozik, leginkább arra helyezve a hangsúlyt, milyen politikai ideológiának, utópiának, szimbólumoknak és egyéb, politikán kívüli tényezőknek köszönheti a II. József által a főkormányzók élére állított gubernátor legitimitásának megszilárdulását.³

1790. március 9-én Szászrégenben Toldalagi György levelet fogalmaz, aminek címzettje gróf Bánffy György, Erdély kormányzója. Emlékezteti a gubernátort, hogy „[h]ivatalamat Excellentiadnak Segedelve által nyertem”, majd kéri Bánffyt, legyen a segítségére abban, hogy a II. József halála utáni zavaros időszakban megtarthassa pozícióját, „[m]inthogy pedig Hazánknak ezen örvendetes változásával könnyen meg történhetik Hivatalomnak is

¹ Csetri Elek: *Egy elfeledett időszak, Erdély a francia forradalom és a napóleoni háborúk korában (1789–1815)*. In: *úő.: Európa és Erdély, Tanulmányok és források*. Kolozsvár, 2005. 40.

² Trócsányi Zsolt: *Felvilágosodás és ferenci reakció (1771–1830)*. In: *Erdély története II., 1606–1830-ig*. Szerk.: Makkai László–Szász Zoltán. Budapest, 1986. 1039–1135. A Bánffy Györgyről szóló „nagyobb terjedelmű” életrajz is mindössze hét oldal: Kutschera, Rolf: *Landtag und Gubernium in Siebenbürgen 1687–1869*. Köln–Wien, 1985. (Studia Transylvania 11.) 273–279.

³ A legitimitás általános kérdéseiről lásd: Bayer József: *A politikai legitimitás, Elméletek és viták a legitimitásról és a legitimációs válságról*. Budapest, 1997.

változása”.⁴ Valóban, ha II. József halálát sokan örvendetes eseményként értékelték is, a „nevezetes tollvonás” és az 1780-hoz való visszatérés elvének hangoztatása azt is jelentette, hogy a kalapos király ideje alatt kinevezett hivatalviselők nem jogosan töltik be pozícióikat.⁵ Ez a probléma az 1787-ben Samuel Brukenthal helyére kinevezett Bánffy Györgyöt is érintette. Az 1790–1791-es erdélyi országgyűlés jegyzőkönyve határozottan kimondja: „a’ mostani Gubernátor nem lévén törvényes választás és Királyi megerősítés-által tétetve, azon Hivatalt méltán üresnek állították az Ország-Rendjei”.⁶ Ebből az idézetből úgy tűnhet, Bánffynak nagyon mélyről kell elindulnia, hogy újra legitim kormányzóként tekinthessenek rá. Két hónappal a citátum elhangzása után azonban már a gubernátor beiktató beszédére készül, amit 1791. május 16-án mond el az országgyűlésre összegyűlt követek előtt. Ebből a szemszögből viszont nem tűnik túl problematikusnak Bánffy útja a kormányzói székbe. Mi történhetett valójában?

Személyes kapcsolatok

Közrejátszhatott Bánffy viszonylag problémamentes megválasztásában az a személyes kapcsolatrendszer, amelyet nem érint a *Restitutionsedict* kiadása, és amelynek kiépítéséről a Bánffy-család hagyatékában fennmaradt levelek tanúskodnak. Rengeteg olyan misszilis található itt, amelyekben még a legpatinásabb erdélyi nemesi családok is a kormányzó segítségét kérik valamilyen fontos pozíció eléréséhez, vagy amelyekben köszönetüket fejezik ki a gubernátornak, hogy ügyüket segítette.

Ilyen köszönőlevelet ír például Teleki Mihály is, a királyi tábla bírása 1789. november 22-én: „Excellentziád kegyes közben járása által nyervén meg a’ M[éltó]s[á]g[os] Királyi Táblára lett elő tétettésemet Ex[cellen]t[zi]ádnak hozzáam érdemtelenhez bizonyított Kegyességéért örökös háládatossággal tartozom: és csak akkor tartom magamat boldognak; a’ midőn minden tartozó kötelességeimnek, és az Ex[cellenci]ád csekély személyemről elképzelt reménységének, ambár minden részben eleget nem tehetek is; avagy csak annak bé telyesíthetésére terekedő igyekezetemet ki mutathatom.”⁷ Tíz évvel ezután pedig már a fia számára kér állást a királyi táblán, mutatva ezzel azt is, hogy az ilyen típusú személyes jó viszonyt nem korlátozzák a generációs váltások, hanem azok szinte apáról fiúra öröklődnek. Megemlíti ugyan ebben a levelében Teleki, hogy fia számára az állást „most bajos meg

⁴ Toldalagi György levele Bánffy Györgyhez, Szászrégen, 1790. március 9., Archivele Naționale ale României Direcția Județeană Cluj (Kolozsvári Állami Levéltár – a továbbiakban: ANR), Fond 320, inv. 1263, 39.

⁵ Hasonlóképpen kérdőjeleződik meg a magyarországi országgyűlésen a József által hivatalba léptetettek legitimitása. Lásd: *Naponként-való jegyzései az 1790^{dik} Esztendőben Felsőes II^{dik} Leopold tszár, és magyar országi király által, szabad királyi várossába Budára, Szent Jakab havának 6^{dik} napjára rendelt, ’s Szent András havának 3^{dik} napjára Posony királyi várossába által-tétett, ’s ugyan ott, következő 1791^{dik} esztendőben, bőjt-más havának 13^{dik} napján bé-fejezett magyar ország gyűlésének, melyek eredet-képpen magyar nyelven íratattak, és az ország gyűlésének fő-vigyázása alatt hiteles deák nyelvre fordítottak*, Budán, A’ Királyi Akademia’ Betüivel, M.DCC.XCI, 9–11.

⁶ Az erdélyi három nemzetekből álló rendeknek 1790^{-dik} Esztendőben Karátson Havának 12^{-dik} napjára Szabad Királyi Városba Kolos’várra hirdettetett, és több következő napokon tartatott közönséges Gyűléseikben lett Végzéseknak és foglalatosságoknak jegyző könyve, Kolos’váronn, Nyomtattatott a’ Királyi Lyceum’ betüivel, 1832 (a továbbiakban: *Az erdélyi három ..., 1790–’91.*), XXXII. ülés, március 15. 267.

⁷ Teleki Mihály levele Bánffy Györgyhez, Sárpatok, 1789. november 22., ANR, Fond 320, inv. 1263. 29.

nyerni, mert a' Nepotismus nem jól illatozik".⁸ Mégis, mind utóda, mind a család számára fontos lenne, hogy a fiú Marosvásárhelyen kapjon hivatalt, hiszen a könnyebb munka nem ártana annyit a beteges ifjúnak, mintha a bécsi kancellárián kapna állást, és – nem mellékesen – nem költene annyi pénzt sem itthon, mint a császárvárosban. Ez a terv ugyan nem sikerül Telekinek, fiát a kancelláriára küldik; ezt azonban éppen abból a misszilisből tudhatjuk meg, amiben a királyi tábla bírāja megköszöni Bánffynak a Fejér vármegyei főispánságra való jelölést.⁹

Teleki Lajos is hasonló problémákkal fordul a kormányzóhoz 1789. június 6-án, amikor megkéri Bánffyt, segítse referensből *vicepraesesi* pozícióba.¹⁰ Később, Bethlen Sándor halála után és az ő helyére kéri magát a főkományszékhez.¹¹ 1799. március 13-án egy különös kéressel fordul újra Bánffyhoz. „Emlékeztvén Ex[cellenci]ádnak azon szavaira, hogy nagyobb terhére vagyon a' Privatusok bajának igazítása, mint a' Közönséges Dólgok folytatása”¹² – kezdi a levelet Teleki, majd bevallja, hogy háromezer forintnyi adóssága van, amelynek következtében kénytelen eladásra kínálni szebeni házáat. Amellett, hogy jóval a vételár alatt adná az épületet, még ezzel kívánja megfizetni a kormányzónak hétszázhetvenöt forintnyi adósságát is. Az erdélyi viszonylatban meglehetősen gazdag Bánffy tehát, ha kellett, kölcsönrel is kiegészítette a hozzá fordulókat.

A Telekiek közül mégis Teleki Ádám nevét érdemes mindenekelőtt megemlíteni, aki a 18. század utolsó harmadának – egészen 1792-ben bekövetkezett haláláig – egyik legnagyobb tekintéllyel rendelkező protestáns politikusa. Még ő is igyekszik jó kapcsolatot fenntartani a kormányzóval, megköszönve, hogy vejét, Teleki Lászlót guberniumi titkárságra jeltölték.¹³

Bánffy klientúrájához tartozik a szintén protestáns Aranka György is, aki 1778-ban öcsésének előmenetelét próbálja kieszközölni a befolyásos főúrnál.¹⁴ Ez sikerül is neki, legálábbis egy 1794-es almanach tituláréjában Aranka Dániel már mint *archivarius* szerepel a királyi tábla tagjai között.¹⁵ Aranka az általa tervezett Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság létrehozásában is számít a kormányzóra, aki azután az 1793-ban megalakuló intézménynek nemcsak tiszteletbeli elölülője lesz, de tevékenyen is részt vesz a társaság szervezésében, segíti munkálatait.¹⁶ Ugyanakkor Aranka is igyekszik segíteni a gubernátornak azáltal, hogy megírja *Az erdélyi kézírásban lévő történetírók kiadására felállítandó társaság-*

⁸ Teleki Mihály levele Bánffy Györgyhez, Marosvásárhely, 1799. április 27. uo., 87.

⁹ Teleki Mihály levele Bánffy Györgyhez, Sárpatok, 1799. július 11. uo., 97–97v.

¹⁰ Teleki Lajos levele Bánffy Györgyhez, Szeben, 1789. június 6. uo., 30.

¹¹ Teleki Lajos levele Bánffy Györgyhez, Krasznahorváth, 1793. október 10. uo., 51–52.

¹² Teleki Lajos levele Bánffy Györgyhez, Kolozsvár, 1799. március 13. uo., 107.

¹³ Teleki Ádám levele Bánffy Györgyhez, Kolozsvár, 1789. január 25. uo., 32.

¹⁴ Aranka György levele Bánffy Györgyhez, Marosvásárhely, 1778. november 20., ANR, Fond 320, inv. 1211, 21.

¹⁵ *Az Erdélyi Nagy Fejedelemségnek egyházi és polgári karairól és rendjeiről.* In: Magyar Almanak MDCCXCIV-ik esztendőre, D. D. S. [DÉCSY Sámuel] által, Bétsben, Nyomtatott Schrämbl Ferentz Antal Cs. K. szabados Könyvnyomtatónak műhelyében, 385.

¹⁶ A Társasághoz segítségért forduló színészeket például Bánffy veszi pártfogásba, lásd ismeretlen levele a Magyar Nyelvmívelő Társasághoz, Kolozsvár, 1794. május 17.; A Magyar Nyelvmívelő Társaság levele Bánffy Györgyhez, Marosvásárhely, 1794. június 2.; Bánffy György levele az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társasághoz, Kolozsvár, 1794., július 10. In: *Aranka György erdélyi társaságai.* Válogatta és a bevezető tanulmányt írta Enyedi Sándor, a szöveget gondozta Ugrin Aranka. H. n., 1988. 201–211., 215–217. Bánffy szervezést illető utasítása: Bánffy György levele Teleki Mihálynak, Kolozsvár, 1796. február 3. In: uo., 233–234.

nak rajzolatja... című röpiratát, amelyben a Bánffy által elgondolt, forrásközléssel foglalkozó intézmény terveit vizsgálja fel.¹⁷

Bánffy kliensi rendszerének egyik legkülönösebb tagja azonban mégis az unitárius Sala Mihály, akinek története azt is reprezentatívan példázza, hogy a kormányzó ilyenfajta személyi kapcsolatai túlnyúlnak a felekezeti határokon. Sala Mihály a korban szinte egyedülálló karriert fut be. Az 1780-as évek végén még Bánffy birtokügyeinek jogi problémáit igyekszik megoldani, mint kolozsi ügyész,¹⁸ 1790. május 18-án pedig már megköszöni a kormányzónak: „hogya F[e][s]é[s]g[e]s Urunktol, Nemesítő Level nyerés végett Eszközlöm lenni méltóztatik”.¹⁹ Az 1790–1791-es erdélyi országgyűlésen nem nemesként – a hivatalos névsor nem tartalmazza nevét –, jelen van a diéta gyűlésein mint „a’ Hertzeg Eszterházi Háznak [Eszterházy János Bánffy sógora volt] törvényesen vallott szószóllója (Procurátora)”.²⁰ Itt a Bihar vármegyei helységek sérelmei ellen szólal fel. (Valószínűleg a Bihar vármegyében kiterjedt birtokokkal rendelkező Bánffy érdekeit is érintette ez a beadvány.) Az 1792-es országgyűlésen hirdetik ki Sala nemességét, de a diéta hivatalos névsorában még az 1794–1795-ös országgyűlésen sem szerepel a neve. A fontosabb hivatalt viselők közül a királyi táblán hivatalban lévő Kőkösi András és a diétán regalistaként részt vevő Horváth Ferenc és Szentiványi Sámuel mellett mégis ő a legnépszerűbb az unitárius felekezetből, amit az is bizonyít, hogy az 1794-es országgyűlésen különböző hivatalokra való szavazásnál többször a legtöbb szavazatot összegyűjtők között végez az unitáriusok közül. Talán részt vehetett a felekezet sérelmeit tárgyaló *supplex* megfogalmazásában is.²¹ Ebben a három nemzet négy vallás „állandó szegelet kö”-vére és a *Diploma Leopoldinum*ra mint „örökös meg tartásra ki adott Törvény”-re hivatkozva²² az unitáriusok kéri, hogy ismerjék el fontosabb hivatalok viseléséhez való jogaikat. Erdély – tagjainak számát tekintve – legkisebb felekezete már az 1790–1791-es országgyűlés legelején megpróbál magának a II. József halála után elvileg üresen maradt ítélőmesteri székek közül az egyikbe unitáriust ültetni.²³ Ekkor még sikertelenül, mivel az 1790 előtti hivatalukban lévő ítélőmestereket megerősítik pozícióikban a rendek. 1795-ben viszont, amikor Cserei Jánost kinevezik *fiscalis directornak*, ennek következtében távoznia kell a királyi tábláról, felmerül egy új ítélőmester megválasztásának

¹⁷ Az erdélyi kézírásban lévő történetírók kiadására felállított társaságnak rajzolatja. In: Jancsó Elemér: *Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság iratai*. Budapest, 1955. 101–106.

¹⁸ Több levelet ír erről a kormányzónak, amelyek kéziratban maradtak fenn a ANR, Fond 320, inv. 1259. számú jelzete alatt (Sala Mihály levelei Bánffy Györgyhöz, Kolozsvár, 1788. július 12.; Kolozsvár, 1789. június 6.; Kolozsvár, 1789. június.7.; Kolozsvár, 1789. június 27.; Kolozsvár, 1789. szeptember 1.; Kolozsvár, 1789. március 2.), 7–11v.

¹⁹ Sala Mihály levele Bánffy Györgyhöz, Kolozsvár, 1790. május 18., uo., 12.

²⁰ *Az erdélyi három ...*, 1790–’91, XXII. ülés, február 22., 200. A Bihar vármegyei községek beadványa: uo., XX. ülés, február 15., 191.

²¹ *A’ Nemes Erdélyi Fejedelemség három Nemzetekből álló tekintetes statussaihoz és rendeihez alázaatos kérése az Erdélyben lévő Nemes és Polgári Unitaria Közönségnek, hogy az Unitarius Hazafiak, Törvényen fundált Jussaik szerint a’ Fejedelem és az Haza mindennemű Szolgálatjára felvétessenek*. Költ Nemes Kolo’svár Szabad Királyi Várossában Sz. Iván Havának 4^{dk} Napján 1791^{dk} Esztendőben. Sala ezt a röpiratot személyesen küldi el Bánffynak 1790. május 21-i, Kolozsváron írt levele mellékleteként, ANR, Fond 320, inv. 1259, 13.

²² *A’ Nemes Erdélyi Fejedelemség három Nemzetekből álló tekintetes statussaihoz ...*, [4.], [5.] A hivatalviseléssel kapcsolatban lásd az 1791. évi II. tc. (*Diploma Leopoldinum*) ötödik pontját, *Magyar törvénytár, 1540–1848. évi erdélyi törvények*, ford. és utalások: Dr. Kolosvári Sándor–Dr. Óvári Kelemen, magyarázó jegyz.: Dr. Márkus Dezső. Budapest, 1900. (a továbbiakban: *Magyar törvénytár*) 490–493.

²³ *Az erdélyi három ...*, 1790–’91, I. ülés, december 21., 5., III. ülés, december 23., 43.

kérdése.²⁴ Az unitárius felekezet jelöltjei közül a legtöbb szavazatot – szám szerint 116-ot – Sala Mihály szerzi, míg a hosszabb idő óta a királyi táblán dolgozó Kőkösi András, kis túlzással, csupán ennek felét, 67 szavazatot kap.²⁵ Így az új ítélőmester, az unitáriusok elégedettségét is csillapítva, Sala Mihály, a nemességét 1792-ben szerző, Bánffy által patronált *homo novus* lesz.

Tovább szélesíthető Bánffy György kapcsolathálózata, ha az eddigiekhez hozzáteszünk azt is, hogy a kormányzó szabadkőműves volt; sőt ő volt az 1781-ben kialakult négy tartományi nagypáholy egyikének a nagymestere. Valószínűleg több páholynek is tagja lehetett egyszerre, de erdélyi kapcsolatai szempontjából legfontosabb a szebeni Szent András páholy, amelynek II. József halálakor majdnem kétszáz tagja volt, köztük a főkormányzések jónéhány hivatalviselője.²⁶ A királyi tábla bírái és ülnökei között is található több szabadkőműves, így az Erdélyi Magyar Nyelvvelő Társaságot – Jancsó Elemér szerint szabadkőműves alapon – megszervező Aranka György is, aki később Marosvásárhelyen alapít újabb páholyt.²⁷ A titkos társaságra jellemző volt, hogy vallási és nemzeti hovatartozástól függetlenül mindenki tagja lehetett, így valószínű, hogy Bánffy kapcsolatai között több befolyásos evangélikus és szabadkőműves szász is lehetett.

A libera electio kérdése az 1790-es évek erdélyi országgyűlésein

A személyes kapcsolatok azonban nem garantálhatták egyértelműen Bánffy sikerét. Szinte kötelező volt magát igazolnia az országgyűlés előtt is, amelynek elindulását sajátos paradoxon nehezíti. II. József korszakának elutasítása és a nemesi szabad választás elvéhez való „visszatérés” azzal a következménnyel jár, hogy az 1790 előtt hivatalban lévőkre úgy tekintenek, mint akik jogtalanul töltik be tisztségeiket, mivel nem a rendek megválasztásával kerültek pozícióikba, hanem uralkodói önkény jóvoltából. Így kérdőjeleződik meg a kancellária vezetőjének, Teleki Sámuelnek és a kormányzónak, Bánffy Györgynek, valamint a főkormányzéseknek, a „Fő-Igazgató Tanács”-nak legitimitása több más tisztségviselővel együtt. Ahogy az országgyűlés jegyzőkönyvéből látható, ezeknek legalizálására a *libera electio* jogával élve az országgyűlés az egyetlen megfelelő intézmény. A diéta viszont addig nem lehet határozatképes, amíg bizonyos hivatalviselők nem ellenőrzik tevékenységét, amíg a főkormányzések nem egyezik bele döntéseibe. Addig nincs diéta, míg nincsenek megfelelő tisztségviselők, ezek viszont addig nem tevékenykedhetnek, míg nincsen országgyűlés. Erre a feloldhatatlannak tűnő ellentmondásra gr. Bethlen Pál, a királyi tábla elnöke, a törvények autentikus ismerője talál megoldást. Az a Bethlen Pál, aki az 1787-es rendi memorandumok egyik megfogalmazója volt.²⁸ Ő javasolja, hogy a meglévő hivatalviselőket

²⁴ Az erdélyi három nemzetből álló rendeknek 1794^{dik} esztendőben szent András havának 11^{dik} napjára szabad királyi városban Kolos'várra hirdettetett, és több következtetett napokban tartatott közönséges gyűléseiben lett végzéseknél és foglalatosságoknak jegyző könyve, Kolos'várrat, Nyomtatott Hochmeister Márton Ts. K. Priv. és Dicasteriális Könyv-Nyomtató költségével. 1795. (a továbbiakban: *Az erdélyi három ...*, 1794–'95.), XXVIII. ülés, január 29., 156–157.

²⁵ Uo., XXXI. ülés, február 5., 178.

²⁶ A korszak szabadkőművességéről remek összefoglalást ad Jancsó Elemér, *A magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődéstörténeti szerepe a XVIII-ik században, Irodalomtörténeti tanulmány*. Cluj, 1936, valamint Abafi Lajos: *A szabadkőművesség története Magyarországon*. Budapest, 1993. (hasonmás kiadás)

²⁷ Aranka György szabadkőműves tevékenységéről lásd Jászberényi József: „Az Ember áll százmillió Én-ből”, *Egy fontolva haladó szabadkőműves polihisztor, filozófus: Aranka György*, Irodalomtörténet, (2002) 280–292.

²⁸ Trócsányi: *Felvilágosodás és ferenci reakció*, 1109.

egyelőre erősítsék meg a rendek pozícióikban: Bánffy György gubernátort, Túri László, Csernátoni Ferenc és Cserei János ítélőmestereket, akiknek feladatuk a diétán a jegyzői munkák ellátása,²⁹ valamint Kemény Farkast, az országgyűlés előülőjét. Ez ugyan ellenkezik a sarkalatos jogszabályként kezelt *Diploma Leopoldinum* hetedik és nyolcadik pontjával,³⁰ hiszen a királyi beleegyezést így nem várják meg az országgyűlés rendjei, a szabad választás elve azonban – a Bethlen után felszólaló Kemény Simon szerint³¹ – igazolhatja ezt az eljárást. Ezzel a megoldással megszűnik a diéta megindítása előtt álló legnagyobb akadály, ráadásul így a rendek magukhoz ragadhatják a kezdeményezést, választás elé állítva II. Lipótot: vagy elismeri az országgyűlés elkezdésének ezt a processzusát, azaz szentesíti a II. József regnálása alatt elmellőzött szabad választás elvét, vagy ellentmond saját korábbi megnyilatkozásának, amiben támogatta a diéta összehívását.

Már ebből a rövid leírásból is látszik, hogy a *libera electio* kérdése központi probléma lesz a rendek és az uralkodó egyezkedésében. II. Lipót a hitlevélre küldött válaszában próbálja csökkenteni az országgyűlés előbb említett előnyét,³² taktikusan utalva a király szerepére a tisztségviselők kinevezésében, valamint megemlítve azt a szokásjoggá erősödő ténytet, mely szerint 1762 óta nem gyakorolták a *libera electio*t a rendek. Az országgyűlés eddigi eredményeit ugyan nem vonja kétségbe, de kéri a diéta tagjait, a jövőben várják meg az uralkodó beleegyezését, mielőtt a hivatalnokokat pozícióikba helyezik. Az országgyűlés reakciója megjósolható. Vitatkozva a király jogszabályértelmezésével és hivatkozva a *Diploma Leopoldinum* és más – a mai értelemben nem jogszabálynak minősülő – iratok megfelelő helyeire azt állítják, hogy nem feltétlenül szükséges az uralkodók beleegyezése. Az országgyűlés rendjeinek nehéz helyzetét mutatja, hogy a citált iratok közül még a *Diploma Leopoldinum* sem törvényerejű dokumentum.³³ Ráadásul még fogalmi nehézségekkel is bajlódni kell a diétának, hogy legfontosabb hatalomgyakorlási biztosítékát működtethetővé tegye. A szabad választás ugyanis remekül működik hivatkozási alapként mint politikai szimbólum, ha az országgyűlés minél hamarabb megnyitásáraól van szó, de amikor jogi rendszerben is definiálni kellene a fogalmat, rögtön problémák merülnek fel. A hitlevélre adott királyi választ követő vitában felmerül a kérdés a *libera electio* pontos fordításával, egyben meghatározásával kapcsolatban.³⁴ Egyesek javasolják a királyhoz küldendő levélben eddig meglévő *electio* (választás) meghatározást, mások a sarkalatos törvénynek tekintett *Diplomához* való szorosabb kapcsolat miatt az abban is szereplő *candidatio* (jelölés)

²⁹ Az ítélőmesterek feladatkörére vonatkozóan lásd Szijártó M. István: *Nemesi társadalom és politika, Tanulmányok a 18. századi magyar rendiségről*. Budapest, 2006. 242–243.; Trócsányi Zsolt: *Az erdélyi fejedelemség korának országgyűlései, Adalékok az erdélyi rendiség történetéhez*. Budapest, 1976. (Értekezések a történeti tudományok köréből új sorozat 76.) 71.

³⁰ A *Diploma Leopoldinum* 1791-ben kerül be törvényként a *Novellaris Articulusok* közé, mint olyan alapvető jogszabály (1791. évi II. tc.), amely rendezheti Erdély és a Habsburg-ház viszonyát. A *Diploma* fontosságáról lásd: *Első Leopold császár diplomája, Avagy az edgyezések, melyek mellett magát Erdély a' Felsőes Austriai Ház védelme alá adta*, Kolosvárat, Nyomtattatott a' Püspöki Betűkkel, MDCCXC. Esztend. A Bethlen által hivatkozott pontok: *Magyar törvénytár*, 492–493.

³¹ Kemény Simon szintén részt vett az 1787-es rendi memorandumok megfogalmazásában, így Bethlen és az ő felszólalása azt is reprezentálja, hogy elérkezett az idő a memorandumban megfogalmazott nemesi sérelmek orvoslására.

³² A levelet az országgyűlés XXXI. gyűlésén tárgyalják, március 12-én, *Az erdélyi három ...*, 1790–'91, 256–262.

³³ Ez a sajátosság amúgy is jellemző a rendi politikai rendszerre. Lásd erről Szijártó M. István: *A diéta, A magyar rendek és az országgyűlés, 1708–1792*. Budapest, 2005. 41.

³⁴ *Az erdélyi három ...*, 1790–'91, XXXVII. ülés, március 26., 289–299.

kifejezést alkalmaznák. Végül a semleges és kevésbé precíz, többféle magyarázatot előhívó *praesentatio* (feladás, felterjesztés) mellett dönt az országgyűlés, mellőzve ezzel a pontos leírást. Hasonló vita alakul ki a gubernátori esküvel kapcsolatban,³⁵ aminek szövegében a rendeknek csupán „*praesentatio*”-ja van, míg az uralkodónak választása. Javasolják ennek megváltoztatását,³⁶ az „*Augustissimi etc. Principis electione et confirmatione*” (a legmagasabb fejedelem választása és szentesítése) helyett a „*Statum Transsilvaniae Praesentatione, et Augustissimi etc. Principis confirmatione*” (az erdélyi rendek javaslata/feladása és a legmagasabb stb. fejedelem szentesítése) kifejezésre. Ez a változat – amely egyébként a *Diploma Leopoldinum* szóhasználatával is megegyezik – azonban nem tetszik Rall Christiani Nepomuk János altábornagynak, a királyi küldöttnek, mivel ezzel az esküszöveggel Bánffy György kormányzó eskü előtti majdnem négy éves működését jogtalanak ítélné az országgyűlés. A vita végén a rendeknek újfent nem sikerül érvényesíteni akarataikat. Az eskü szövege marad, csupán azt toldják hozzá, mintegy mellékesen: „*Praesentatione item inclitorum Statuum*” (továbbá a felséges rendek jelölése).³⁷

Az országgyűlés tovább próbálkozva kírja a főkormányzók tagjainak választását. Bánffy az időhiányra hivatkozik, amikor kéri a rendeket, ne alkalmazzák ezen az országgyűlésen a *libera electio* elvét a gubernium megválasztásával kapcsolatban, de az is valószínűsíthető, hogy sejtette, hogyan fog reagálni a fejedelem a választással kapcsolatos hírre.³⁸ Az udvar számára bizonyára kellemetlen lehetett, hogy a rendek megpróbálják érvényesíteni szimbólumaikat a legfontosabb erdélyi közigazgatási intézményt illetően. Ezzel kapcsolatban az új uralkodó, I. Ferenc nem is válaszol semmit az 1792-ben újra összeülő országgyűlésnek.³⁹

Az 1794–1795-ös diétán a szabad választásnak egy meglehetősen különös alkalmazásával is találkozunk. Közép-Szolnok vármegye követe, báró Wesselényi Miklós és még néhány perbe fogott nemes ugyanis ennek az elvnek a hangoztatásával próbálja védeni magát. Az ellenük felhozott vád, hogy nem engedték meg a toborzást megyéjük területén az előző évben (1793), nem egy helyen kemény eszközökkel – például az újoncok bezárásával – akadályozva meg a verbuválást. Wesselényiek úgy látják, eljárásuk jogos volt, hiszen az országgyűlés, amely 1793-ban nem is ül össze, nem adott engedélyt újabb katonaaállításra. Általános elvként a szabad választást jelölik meg, amelyen az ő perbefogásuk miatt csorba esett. A szimbólum ilyen értelmezése ellen azonban keményen fellép az uralkodó érdekeit is figyelembe vevő főkormányzók, hangot adva annak a véleményének, ami szerint nem lehet a *libera electio* megsértéseként értelmezni a per kilátásba helyezését, hanem „tulajdon hatalomból esett erőszakos cselekedetek” miatti jogos eljárásként. Hozzáteszik azt is, hogy az ilyen peres ügyek megítélésében – amelyekben a kincstár a felperes – az országgyűlés nem lehet kompetens,⁴⁰ elutasítva ezzel a további tárgyalások lehetőségét.

³⁵ Az erdélyi három ..., 1790–'91, LI. ülés, május 11., 409–410.

³⁶ Az erdélyi három ..., 1790–'91, LII. ülés, május 13., 411–415.

³⁷ Az erdélyi három ..., 1790–'91, LIII. ülés, május 16., 421.

³⁸ Az erdélyi három ..., 1790–'91, XCI. ülés, július 28., 609.

³⁹ Az erdélyi három nemzetekből álló rendeknek 1792-dik Esztendőben kis aszszony havának 20-dik napján szabad királyi városban Kolo'svárra hirdettetett, és több következett napokban tartatott közönséges gyűléseikben lett végzéseknak, és foglalatosságoknak jegyző könyve, Kolo'svárratt, Nyomtatott Hochmeister Marton Ts. K. Priv. És Dicasteriális Könyv-Nyomtato költségével, é. n. (a továbbiakban: Az erdélyi három ..., 1792.), XXIX. ülés, október 10., 387.

⁴⁰ Az erdélyi három ..., 1794–'95, IV. ülés, november 19., 59.

A *libera electio* kérdéséhez szorosan hozzátartozik a különböző tisztségviselők, intézmények legitimitásának problémája, hiszen a rendek már az 1790-es évek országgyűlés-sorozatának elején úgy vélekednek, hogy ennek a szimbólumnak az érvényesítése biztosíthatja egyedül ezt a legitimitást. Így lesz bizonytalan a főkormányzók megítélése is. Az 1790-es diétán felmerül a kérdés, hogy a guberniumnak külön szerepelnie kell-e a királynak küldött hitlevélben. A rendek szerint ez az intézmény is a három nemzetből való, így külön való említése szükségtelen,⁴¹ de arról egyelőre ők sem tudnak dönteni, hogy a főkormányzók külön pecsétje szerepeljen-e a hitlevélben.⁴² A jegyzőkönyv szerint maga a gubernium nem száll vitába a rendekkel, viszont II. Lipót, a hitlevélre küldött válaszában felrója a diétának – újra a szokásjogra hivatkozva –, hogy a főkormányzók kihagyásával egy 1741 óta működő stílust írtak felül.

Határozottabban lép fel a főkormányzók a működését illető egyéb kérdésekben. Például, amikor a rendek ismét csak az *usust* megváltoztatva követelik a guberniumtól – azzal a szándékkal, hogy ellenőrizzék annak működését –, hogy velük együtt ülésezzen. Az országgyűlés meggyőzésére maga Bánffy érkezik az ülésező rendek elé, és a szokásra hivatkozva visszautasítja a rendek kérelmét.⁴³ A Fő-Igazgató Tanács iránti bizalmatlanságot ráadásul csak tovább növeli az a félreértés, ami szerint a főkormányzók nem helyesli a vármegyék és székek gyűléseinek működését.⁴⁴

A legkeményebb támadás mégis a rendi ellenzék vezetőjétől, Wesselényi Miklóstól érkezik, aki az *Approbata* második részének harmadik pontjára hivatkozva követeli a múlt rendszer rossz tanácsadóinak felelősségre vonását.⁴⁵ Követelését részletesen is előadja a diéta tizennyolcadik ülésén,⁴⁶ II. József idejének rossz tanácsadóit kategóriákba sorolva. Olyan személyeket kellene szerinte törvény elé állítani, akik az 1784-es Horia és Closca-féle parasztlázadás kitörését követően a nemesség felülését lázadasként próbálták beállítani, akik a nemesi adózást, a szélkatonaságot, a földmérést és a szászok „eltörlését” javasolták vagy segítették elő, és főleg felelősségre vonást érdemel „a’ Királyi Fő-Igazgató Tanácsnál lévő idegen Nemzetű *Bayschalg* [!] nevezetű Urnak munkáji különösen a’ melyel a’ 4-dik Nemzetnek ezen Országba-való béhozatását javallotta”.⁴⁷ A gubernium véleményét február 19-én kérdezik meg erről, de az – talán hogy időt nyerjen – azzal válaszol, hogy éppen akkor tárgyalják az ügyet. Február 28-án készül el a véleményalkotással a főkormányzók, de érdemben nem javasol megoldást Wesselényi panaszaira. Egyrészt azzal érvel, hogy több olyan elem van a követelésben, ami nem tartozik a Fő-Igazgató Tanács hatáskörébe, mint amilyen a szélkatonaság és a földmérés ügye. Másrészt visszadobja a labdát az országgyű-

⁴¹ *Az erdélyi három ...*, 1790–’91, V. ülés, december 30., 69–77.

⁴² *Az erdélyi három ...*, 1790–’91, VII. ülés, január 4., 90–91.

⁴³ *Az erdélyi három ...*, 1790–’91, VI. ülés, december 31., 83.

⁴⁴ *Az erdélyi három ...*, 1790–’91, XIV. ülés, január 25., 134–138.

⁴⁵ *Az erdélyi három ...*, 1790–’91, XVII. ülés, február 4., 154–165, 159–161. A hivatkozott jogszabály: „A tanácsrend azért szokott a fejedelmek mellé adhibeáltatni [alkalmaztatni] és köteleességek is azt tartja, hogy minden jó és közönséges haszonra nézendő tanácsokat adjanak; valakik annakokáért törvénytelen ok nélkül való dolgokra tanácslanák, comperta rei veritate, legitimeque citati ac convicti, in notam perpeture infidelitatis incurráljanak [a dolog valóságának kihirdetése s törvényes idézés és elmarasztalás után örök hűtlenség bűnébe essenek].”, *Appr. Const. II. R. III. c., 1. art.* In: *Magyar Törvénytár*, 44.

⁴⁶ *Az erdélyi három ...*, 1790–’91, XVIII. ülés, február 8., 166–65. [elszámozva]

⁴⁷ *Az erdélyi három ...*, 1790–’91, 170. A külön kiemelt „Bayschalg nevezetű Ur” vélhetően Beyslag Ignác főkormányzói consiliariussal azonosítható.

lésnek, megkérdezve, kik panaszkodnak a munkájukat jól végző hazafiakra.⁴⁸ Ugyanez a gubernium az 1794–1795-ös diétán jóval keményebb eszközökkel lép fel Wesselényivel szemben, majdnem hatalmaskodással vádolva a renitenskedő nemest, sőt nyilvánosan el is marasztalják „gyakor minden mód és mérték felett való, 's néha másoknak sértegetésével egyben kaptolt beszédgyei, a' vokok szabadságát ellenző vetélkedései, és a' már meg-állított dolognak vitatásai” miatt.⁴⁹

Szintén az 1794–1795-ös országgyűlésen tárgyalják az erdélyi generális ügyét, ami újra a gubernium határozott fellépését követeli. A rendek ugyanis élve a szabad választás jogával, utalva a *Diploma Leopoldinum* megfelelő pontjára,⁵⁰ az Erdélyben állomásozó katonák élére hazai vezetőt kívánnak jelölni. „[A]r nagyobb szükség talám soha sem völt” – szól az érvelés –, „mint most, midőn törvényes alkotmányunkkal ellenkező, és a Hazának Fejedelmünk ditsőségével egyben kötve lévő boldogságát háborítható környül állások kíványják, hogy Hazánkknak Fiai a' Törvénytől elejekbe adott Hadi kötelességekhez nyúljanak, magokat abban gyakorolják”.⁵¹ A főkormányzók megtárgyalja az ügyet, majd úgy dönt, hogy kihagyatja a rendekkel a királyhoz írt kérvényből „a' mostani környülállások”-ra való hivatkozást, mivel „a' Királyi Fő Igazgató Tanáts előtt azok a' környül-állások tudva nintsenek”.⁵² Kiveszi ezzel a saját erdélyi katonaság felállítására melletti legfontosabb érvet.⁵³ Való igaz, hogy ha a *Diploma Leopoldinum* mellé újabb érveket állít az országgyűlés, akkor az gyengíti a jogszabály erejét, de a háborús időkre való hivatkozás mégiscsak elsődleges fontosságú lehet egy generális megválasztása melletti érvelésben.

Bánffy György politikai programja

Gróf Bánffy György II. József halála után Bécsben várja meg az új uralkodó megérkezését. Mint a józsefi érában a király által kinevezett kormányzó, az ő pozíciója is kérdésessé válik a fejedelem halála után; pozíciókeresésekor tehát olyan politikai szimbólumokat kell alkalmaznia, mellyel visszaszerezheti legitimitását és a főkormányzók tekintélyét. Ennek vizsgálata nem egyszerű feladat, mivel a kormányzó ritkán szólal fel az országgyűlésen, így kevés önmeghatározó szöveg áll rendelkezésünkre vele kapcsolatban, másrészt pedig felszólalásai sem mindig tekinthetők a sajátjának, lévén, hogy többször a főkormányzók nevében nyilatkozik. Beszédeit ráadásul valószínűleg nem saját maga fogalmazta. Ezért szükség van arra, hogy a Bánffy György névvel ebben a fejezetben nem egy hús-vér embert jelöljek, hanem azt a fiktív személyt vagy akár politikai közösséget, akit ezek a megnyilatkozások megalkotnak, reprezentálnak. Ha nem is ő írta például saját beavatóbeszédét, de azoknak identifikációs szimbólumai megalkotnak valamilyen Bánffy Györgyöt; ha nem is ő szó-

⁴⁸ *Az erdélyi három ...*, 1790–'91, XXVI. ülés, február 28., 215–216. Az Appr. Const. III. R. I. c., 1. art. szerint az igaztalan vádaskodás szintén hűtlenségi pert vonhat maga után. *Magyar törvénytár*, 70.

⁴⁹ *Az erdélyi három ...*, 1794–'95, XXXVI. ülés, február 12., 194–201., 199.

⁵⁰ A generális választásáról szól a *Diploma Leopoldinum* 7. és 8. pontja, az erdélyi hadseregére pedig a 17. pont. *Magyar törvénytár*, 492–493., 494–495.

⁵¹ *Az erdélyi három ...*, 1794–'95, V. ülés, november 21., 62–69., 66.

⁵² *Az erdélyi három ...*, 1794–'95, XVIII. ülés, január 9., 124–126., 124.

⁵³ Az önálló erdélyi hadsereggel kapcsolatban Túri László dolgoz ki egy tervezetet: Trócsányi: *Felvilágosodás és ferenci reakció*, 1119.; a korszak röpirattirodalma is többször foglalkozik ezzel a témával: [Aranka György]: *Anglus és magyar igazgatásnak egyben-vetése*, Hochmeister Márton, Ts. K. Privil. Könyv-nyomtató által, Kolozsvár, 1790, 26–27.; *Elé vigyázz, avagy Mire kellene most Erdélynek vigyázni, hogy ne tsak sérelmeit orvosollya, hanem magát azok ellen jövendőre-is bátorságba tégye*. H. n., 1791. 8.

lal meg a főkormányzóság nevében, a felszólaló mégis jellemez valamilyen Bánffy Györgyöt azzal, hogy ezzel a névvel jelöli a főkormányzók vezetőjét.

Ez a személy az 1790–1791-es országgyűlés megnyitásakor bizalmat kap, hogy a diétát akadályozó különleges ellentmondást a rendek feloldják. A megnyitóbeszédet a kormányzó tartja,⁵⁴ méghozzá magyar nyelven, saját magát úgy határozva meg, mint jó hazafi és királyhoz hű tisztségviselő. „Azonban méltóztassanak az-aránt mindnyájon bizonyosok lenni, hogy oly Igaz Híve kívánok lenni a' Felséges Udvarnak, hogy soha meg-ne szűnnyem igaz fia lenni édes Hazámnak. Ugyan-is nem egészen helyes az a' vélekedés: E' jó Hazafi, tehát nem lehet Udvari; mint e' sem ellenben: Ez Udvari, tehát nem jó Hazafi. Sőt éppen Udvarinak kell lenni, ha ki akarja tudni, mint lehessen Hazájához-való szeretetét okosan megbizonyítani. Az Udvariság, és Hazafiuság, kivált képpen egy jó és törvény útján járó Fejedelem alatt, nem ellenségi egymásnak; az ennek útasítója, ez amannak kedveltetője; mind a' kettő pedig azon drága aranylántznak megbetsülhetetlen művesse, mely a' Király' szívét a' Hazájával eloszolhatatlanul egybekapcsolja.”⁵⁵

Az idézet első mondata akár fenyegetésként is hangozhat a „méltóztassanak” felszólító módú ige és a vele furcsa kapcsolatban álló „bizonyosok lenni” ellentmondást nem tűrő együttesével, amit azonban magyarázatként egy sajátos közösséget tételező bekezdés követ. A fennálló vélekedéssel szemben, amely az udvarhűség és a hazaszeretet fogalmát egymást kizáró ellentétként, aszimmetrikus fogalompárként képzel el – erősítve ezzel a hazafiaknak tekintett közösség kohézióját –, egy olyan csoportot próbál képezni, amelybe a királyhoz és saját hazájukhoz egyaránt hűséggel viseltető személyek kerülnek. Csak sejteti, hogy az előző vélemény II. József elítélt korszakában volt általános, míg most, a „jó és törvény útján járó Fejedelem” idején ennek az utóbbi gondolatnak és az azt valló közösségnek lesz létjogosultsága. A sokáig Bécsben tartózkodó Bánffy ezzel mintegy követendő példaként állítja az országgyűlésen megjelentek elé saját lojalitását, az új uralkodóba vetett bizalmát. A beszédében rejtetten körvonalazódik az újonnan felálló politikai közösséggel szemben álló ellensége képe is: a II. József korára jellemző törvénytlenkedés, jogtalan hatalomgyakorlás és a szintén az előző érában meglévő széthúzás. „[A]zon iparkodjunk ezentúl – szólítja fel a diéta rendjeit Bánffy a három nemzet viszonyára áttérve –, hogy egyes értelemmel és akarrattal bírjunk. Légyünk példájára, sőt tsudájára-is a' külső Nemzeteknek, hogy külömbkülömb Nemzetekből és Vallásokból álván Gyülekezetünk, mindazáltal oly Egyesség virágzott közöttünk, mintha mindnyájan egy Nemzetből és Vallásból állottunk volna.”⁵⁶ Különös szavak ezek nem sokkal azután, miután az unitáriusok, hangot adva sérelmeiknek, ítélőmesteri posztot követelnek maguknak; miután a szász Andreas Rosenfeld, a fogarasi kapitány leváltását követeli Kemény Pál, reprezentálva, hogy a kormányzó által említett egység csupán vágyalom lehet.⁵⁷

A Bánffy által hangoztatott nemzetek és vallások békéjét tehát olyan szimbólumként lehet kezelni, amely nem a jelenbeli politikai helyzetet értékeli, hanem utópikus elvárásaival a jövő ideális helyzetét igyekszik megteremteni. Próbálja tehát elterelni a rendek figyelmét arról az időszakról, aminek emlegetése számára (mint hűséges jozefinista számára) talán kellemetlen lenne, és inkább a bizalom, egyetértés szimbólumait mutatja fel. Nem kétséges az sem, hogy ebben a jövőben létrejövő közösségben az övé lesz majd a vezető szerep, mégha ez a beszéde nem is hangsúlyozza ezt.

⁵⁴ *Az erdélyi három ...*, 1790–'91, I. ülés, december 22., 1–31., 27–29.

⁵⁵ *Az erdélyi három ...*, 1790–'91, 28.

⁵⁶ *Az erdélyi három ...*, 1790–'91,

⁵⁷ *Az erdélyi három ...*, 1790–'91, 5–26.

Bánffynak az országgyűlést berekesztő szónoklata az előbbiekhöz hasonló elveket fogalmaz meg. Kéri a rendeket, „hogy elválván egymástól, tsak Személy-szerént légyen elválásunk; szívvel és igyekezettel távol létünkben-is maradjunk együtt, és egyek – egyek a’ Felsőleges Fejedelem törvényes Rendeléseinek hiv bé-teljesítésében; egyek az Ország’ Javainak előmozdításában, egyek az egymáshoz-való tökéletes szeretetben”.⁵⁸ A lojalitás és a nemzetek közötti egyetértés itt is fontos jellemzőként jelenik meg. Ám újra kétségbevonja a kormányzó szavait a diéta tényleges állása, amelyben több eldöntetlen kérdés marad a nemzetek és a felekezetek közötti viszonyt illetően. Kemény Farkas, a rendek elnöke reflektál is erre Bánffy szónoklatát követő beszédében,⁵⁹ hangot adva véleményének, ami szerint „[t]öbb nehézségeket tapasztaltunk dolgaink’ folyamattában, hogysen talám előre képzelhettük”.⁶⁰ De a jövőre nézve ő is a gubernátoréhoz hasonló tanácsot fogalmaz meg: „légyenek egyes Munkássi az Haza’ boldogságának, melyet semmi se vesztegethet-meg inkább, mint a’ félre való-vonás, versengés”.⁶¹ Felvetődhet ezek után az elemzőben egyrészt az, hogy Kemény sokkal realisabban látta az országgyűlésen megjelenő problémákat, mint a főkormányzással külön üléselő Bánffy, másrészt hogy a kormányzó – a királyhoz való hűségének, a rendek összefogásának és a törvényességnek az emlegetésével – csupán toposzokat, üres és hatástalan szimbólumokat mutat fel beszédeiben.⁶² Ennél azonban helytállóbbnak tűnik az a megállapítás, hogy Bánffy pontosan tudta ugyan, milyen ellentétek feszülnek egymásnak a diétán, de ezek emlegetése jövőorientált, célulvú politikájának ellentmondott volna. Különösen igaznak tűnik ez, ha megvizsgáljuk a kormányzónak az országgyűlésen betöltött szerepét és azokat a problematikus pontokat, ahol az általa használt szimbólumok újra kifejeződnek vagy versenyre kényszerülnek.⁶³

Az egységesség és a törvényesség szimbólumainak érvényesítésére a legjobb példa talán a szászok és magyarok közötti érdekelletét megszüntetésére tett kísérlet az 1792-es év gyűlésein. A *concivilitas* ügyében erre az évre különösen kiéleződött az ellentét a szász és magyar küldöttek között, mivel az előbbi külön úton keresett orvoslást sérelmeire az uralkodó előtt, nem pedig a diétán keresztül.⁶⁴ A konfliktust csak tovább mélyítette a személyenkénti szavazásról szóló vita.⁶⁵ Amikor az ellentét feloldására már nem látszik más megoldás, a kormányzó lép fel tisztázni az ügyet: „[a]’ mi illeti az Szász Nemzetnek némelyek által külömben-is esett meg-kevdvetlenítését, ő Ex[ce]ll[en]tiája ajánlja az Ország Rendjeinek, hogy ezen helynek méltóságát meg-fontolván, mely minden illetlenséget ki rekeszt, annak meg-sértődése el-távoztassék.”⁶⁶ A magyar rendek erre támadólag lépnek fel, azt állítva: „a’ Szász Nemzet Követeinek se uttyak, sem pedig okok nem-lehetett volna a panaszokoldásra”,⁶⁷ mivel a szász küldöttek olyan *articulushoz* akarnak módosító jegyzést fűzni,

⁵⁸ *Az erdélyi három ...*, 1790–’91, CI. ülés, augusztus 9., 672–689., 686.

⁵⁹ *Az erdélyi három ...*, 1790–’91, 687–688.

⁶⁰ *Az erdélyi három ...*, 1790–’91, 688.

⁶¹ *Az erdélyi három ...*, 1790–’91,

⁶² A magyarországi országgyűlés résztvevői is hasonló beszédeket tartanak a diéta megnyitáskor. Lásd például Ürményi József szónoklatát. *Naponként-való jegyzései az 1790^{dik} Esztendőben...*, 2–8.

⁶³ A politikai szimbólumok konfliktusának típusairól lásd Harrison, Simon: *A szimbolikus konfliktus négy típusa*. In: *Szövegváltozatok a politikára, Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus*. Szerk.: Szabó Márton – Kiss Balázs – Boda Zsolt. Budapest, 2000. 193–211

⁶⁴ *Az erdélyi három ...*, 1792, VI. ülés, augusztus 28., 121.

⁶⁵ *Az erdélyi három ...*, 1790–’91, LXXXVII. ülés, július 9., 540, LXXVIII. ülés, július 11., 546.; *Az erdélyi három ...*, 1792, X. ülés, szeptember 10., 232.

⁶⁶ *Az erdélyi három ...*, 1792, XIII. ülés, szeptember 14., 256.

⁶⁷ *Az erdélyi három ...*, 1792,

amit már a király is elfogadott. Így visszaadják a szót a kormányzónak, hogy a szász nemzetet „más utnak Követésére utasítani méltoztassék”.⁶⁸ Noha a magyar rendek megbékélésük jeleként eltekintenek a királynál külön próbálkozó szászok felelősségre vonásától,⁶⁹ Bánffy mégis szükségesnek érzi megmagyarázni, miért igyekezett az erdélyi németeknek segítséget nyújtani. Azzal érvel, hogy csupán feladatát végezte, ami nem más, mint hogy „a’ külömböző értelmeknek meg-edgyeztetésére az Ország Rendjei közt meg-jelennyen”.⁷⁰ A jegyzőkönyv ugyan nem idézi, de valószínű, hogy a gubernátor itt az 1791. évi XI. törvénycikk f. pontjának második fejezetére utal, amely rögzíti a főkormányzók feladatát: „a karok és rendek között támadt vélemény és szavazatkülönbség esetében azok ki egyenlítésére törekedni”.⁷¹ Ezen a ponton összefonódik a törvényességnek és az összefogásnak a szimbóluma, egymást támogatva, mintha a kormányzó törvénytisztelete lenne a nemzetek és vallások uniójának egyik alapja.

Az állandó bizottságok munkálatainak véleményezésekor is alkalmazza a kormányzó az országgyűlések alatt is használt politikai szimbólumokat. A vallásügyi bizottságnak a vallásügyi sérelmekkel foglalkozó kérdéseit nem hajlandó meghallgatni. Trócsányi Zsolt szerint „Bánffy, az 1800-as években kimutathatóan, de feltehetően már 1793–94 tájt is, azon az állásponton volt, hogy a sérelmek újratárgyalása csak behegedt sebeket tépne fel, indulatokat váltana ki – ennek pedig semmi szükségét nem látta”.⁷² Nem hagyja tehát, hogy teret nyerjenek a politikában a „széttartó Erdély” felé mutató tendenciák. Mégsem söpri egyértelműen szőnyeg alá a problémát, amit bizonyíthat az, hogy a fontosabb tisztségek felekezetei közötti arányos elosztását kérő unitáriusok végülis Sala Mihály személyében kapnak egy ítélmestert.

Bánffy az uralkodó iránti lojalitását is igyekszik kifejezésre juttatni, ahogy a főkormányzók tekintélyét is megőrizni nemegyszer az országgyűléssel szemben. A diétán a Magyarországgal való uniónak egyik fontos kérdése a kancellária szervezeti felépítése. Az uralkodó – anélkül, hogy az országgyűlés véleményét kikérte volna – szétválasztja az eddig közös magyarországi-erdélyi közigazgatási egységet, és a guberniumra bízta annak kihirdetését. A rendek viszont arra kéri Bánffyt – miután felolvastatta II. Lipót erről szóló levelét –, ne hirdesse ki a királynak ezt a döntését, míg a Magyarországgal való unió feltételeiről nem dönt a diéta. A főkormányzók annak a véleményének ad hangot, hogy a király levelének felolvasásával már tudnak a rendek a döntésről, a kihirdetés ellen való fellépés voltaképpen nem változtat a tényeken.⁷³ A rendek ugyanakkor azt is kérelmezik, hogy a *libera electi*ót alkalmazva a kancellárt is az országgyűlés választhassa meg. A kérelem a főkormányzók elé kerül. Elfogadják ugyan a kancellária egységét a fő igazgató tanács tagjai, de a legfontosabb erdélyi tisztség jelöléséről nem akarnak lemondani, hiszen eddig a főkormányzók javaslatára választotta ki a király az erdélyi kancellária vezetőjét.⁷⁴ Ugyanígy szintén az udvar érdekeit tartja szem előtt a Bánffy vezette gubernium, amikor Wesselényiék ellenzéki körének sérelmeit visszautasítják.

⁶⁸ *Az erdélyi három ...*, 1792, 257.

⁶⁹ *Az erdélyi három ...*, 1792, 263.

⁷⁰ *Az erdélyi három ...*, 1792, XIV. ülés, szeptember 18., 264.

⁷¹ 1791. évi XI. tc., f., 2., *Magyar törvénytár*, 504–505.

⁷² Trócsányi Zsolt: *Az 1790-es évek rendi reformmozgalmának történetéhez, Az 1790/91-i országgyűlésről kiküldött egyházi és tanügyi rendszeres bizottság*. Budapest, 1978. (Nemzetiségi Füzetek 2.) 25.

⁷³ *Az erdélyi három...*, 1790–’91, XXXII. ülés, március 15., 272.

⁷⁴ *Az erdélyi három ...*, 1790–’91, XX. ülés, február 15., 189–190.

Vannak azonban olyan esetek is, amikor Bánffy a rendek érdekeinek védelmében pozícionálja önmagát. Amikor például az országgyűlés egy Martin Hochmeister által kiadott kalendarium Horia lázadásáról írt részletei miatt felzúdul, és Hochmeister felelősségre vonását kéri, Bánffy felszólal, jelelje, hogy ő már figyelmeztette a nyomdászt, hogy semmiféle, a cenzúra által nem engedélyezett könyvet ne adjon ki.

A jakobinus-összeesküvés lelepleződését követő időszakban is igyekszik Bánffy kimutatni lojalitását, másrészt kimenteni a kompromitálódott nemeseket a hűtlenség vádjá alól. 1795. február 11-én jelenti az udvarnak, hogy titkos társaság működik Erdélyben, és javasolja három-négy ezred bevonulását a területre.⁷⁵ Ugyanakkor kíméletes eljárást javasol, sőt egyes nézetek szerint „megfontolt gesztusaival, körültekintő pártfogásával a veszélybe került erdélyi nemesek életét mentette meg a Martinovics-összeesküvést követő példás büntetések idején”.⁷⁶ A vizsgálatok alatt Bánffy unokatestvérének, Barcsay Ábrahámnak a neve is felmerül, mint a radikális csoportosulás egyik lehetséges tagja. Hozzá írja azt a francia nyelvű levelet, amelyben a törvényességet, annak megtartását és kikényszerítését alapvető politikai szimbólumként írja le: „[a] státusok bármelyikében és akármiféle kormányzás alatt szükséges, hogy az ellenszegülés és az alávetettség megtagadása tilalom alá essék, mert anarchiát hoz elé, annak minden nyomorúságos következtelével, és illetéknéppen aláássa a polgári társaságnak alapjait és szétszaggatja kötelékét”.⁷⁷

Az egyik legfontosabb tényező Bánffy pozíciókeresésének történetében mégis beiktatóbeszéde, amit 1791. május 16-án mond el az országgyűlés küldöttei előtt.⁷⁸ Ekkor válik a diéta számára is hivatalossá Bánffy kormányzói tisztsége, innentől számítva ő a főkormány-szék legitim vezetője. Szónoklatában – amelyet ismét csak magyar nyelven mond el – a már említett szimbólumokat is megtalálhatjuk. A „köz jó” fogalmát például két részre bontva úgy definiálja a gubernátor, hogy az egyrészt „a’ Fejedelemhez való Bizodal[m]”-at jelenti, másrészt a „közös segítség”-et.⁷⁹ A definíció persze nem megfelelő fogalom, hiszen nem pontosan meghatározni akarja a kormányzó ezeket a politikai szimbólumokat, hanem azoknak az egységességét, egymáshoz való szoros kapcsolatukat mutatja be. A „közös segítség”-et kibontva, ismét a jövőre vonatkoztatva javasolja: „Éllyünk, Tekéntetes Nemes Státusok, és Rendei, éllyünk már egyszer amaz minden emberi dolgokban leg-nagyobb, leg-probáltabb, és leg-igazabb mesterünknek, tudni illik mind a’ külső, mind a’ magunk tulajdon belső tapasztalásunknak tanításával és ennek bölts utasítása szerént mellőzzünk el minden, akár személyly, akár vallás, akár Nemzetbéli különös Tekéntetet; tegyük félre azt az ártalmas, az dolgok folyamattját nagyon hátráltató vélekedést, mintha ezen Hazának némelly része valami külön Törvénytelen Uralkodást magának tulajdonítani szándékoznék, sőt inkább egyben vetett vállokkal, közönséges igyekezettel, jó Fejedelmünkkel való egyet értelemmel munkállyuk, édes Hazánkunk tollunk várt Boldogságát; viseljük mindenkor

⁷⁵ Csetri Elek: *A magyar jakobinus mozgalom erdélyi összefüggései*. In: Csetri: *Európa és Erdély*. Kolozsvár, 2006. 51–56.

⁷⁶ Egyed Emese: *A gróf Bánffy család és Barcsay Ábrahám levelezéséből*. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, 38. (1994) 72.

⁷⁷ Bánffy György levele Barcsay Ábrahámmal, Bonchida, 1795. július 14. In: Egyed: *A gróf Bánffy család ...*, 74.

⁷⁸ *Méltóságos Groff Losontzi Bánffy György ur Excellentiája, nemes Erdély országban k. fő kormányzói hivatalában lett be-iktatásának jelen ünnepén, a’ nemes ország rendei előtt tartott hivatal béli beszédek, MDCXCI-dik Esztendőben*, Kolozsváratt, Nyomtatott Hochmeister Márton Ts. K. priv. Könyv-nyomatató által 1791-ben. (Az országgyűlés jegyzőkönyvében: *Az erdélyi három ...*, 1790–’91, 425–428.)

⁷⁹ *Az erdélyi három ...*, 1790–’91, 21.

szemünk előtt azon tagadhatatlan, és magából a' természetből származó igazságot, hogy egy egészséges Testben egy résznek sem eshetik tsonkulása az egésznek kára nélkül, az egésznek pedig akkor vagyon leg-nagyobb ereje, és Bóldogsága, a' midőn annak minden részei, az magok természeti állapottyok és rendek szerént, annak fenn tartását, és épséget eszközlik."⁸⁰

Az idézetben a felszólító módú igék közé beiktatott megszólítás és a felsőfokú melléknévek használata arra hívja fel a figyelmet, hogy különösen fontos mondat következik. Itt foglalja össze ugyanis Bánffy politikai működésének azokat a lépéseit, amelyek az „egységes Erdély”-szimbólumhoz kapcsolódnak, és amelyeket ennek a szimbólumnak a kiterjesztése érdekében foganatosítani szeretne. Az egyik ilyen lépés a törvényesség szimbólumkészletének kiterjesztése a „Törvénytelen Uralkodás”-sal szemben, a második pedig a széthúzás, a különállóság szimbólumainak „félretétele”, figyelmen kívül hagyása. A kormányzó saját legitimitását is megerősíti azzal, hogy önmagát mint a törvényesség biztosításának letéteményesét jelöli meg, kiemelve, hogy a régi korokra visszamenő jogszokás alapján került kormányzói székébe: „imé már vissza tért az a hajdani szokás, és mái nap a' Nemes Ország-nak törvényesen választott, és Fejedelmi helyben hagyással meg erősített fő Kormányzoja, valamint négy esztendővel ez előtt Felséges Fejedelmét: úgy mái nap édes Annját hazáját hite le-tételével méltatlan személyemben megtisztelte”.⁸¹ Így lesz a szokásjog érvényesítésével az ő újbóli, négy év utáni hivatalbalépése a törvényesség reprezentatív példája is.

Nem csak pozíciójának elfoglalásában kap fontos szerepet a törvényesség, hanem jövőbeli politikai törekvéseit is ezzel legitimálja: „Ezen Hívtségem meg-bizonyításának pedig az léssen fő jelensége, hogy a' fenn tartása mellett, a mi sérelmei vannak Törvényeinknek, buzgo közben járásom után Felséges Fejedelmünk által meg-orvasoltassanak [!]; a' mik le-omlattak, fel-állitassanak, a' mik épségben maradtak minél illendőbb karban helyeztessenek.”⁸²

Hivatalából kifolyólag tehát saját magát tekinti a rendek és a király közötti közvetítő hatalomnak, aki képes arra, hogy az országgyűlés érdekeit képviselje az uralkodó előtt. Önbejeljesítésként fogható fel az 1792 februárjában és márciusában lejátszódó eseményekben betöltött szerepe. Ekkor ugyanis ő vezeti Bécsben azt a küldöttséget, amelyik díszes külsőségek közepette a királyhoz viszi a diétán összeállított artikulusokat.⁸³ Itt szinte elsőkézből értesülnek az erdélyi követek II. Lipót haláláról, ami után I. Ferenc, az új király – a törvényjavaslatokat megtárgyalandó – szűkkörű konferenciát hív össze. Meghívja erre Bánffy is, aki így saját alkalmas közvetítő voltát igazolhatja.⁸⁴

Feltűnő, hogy Bánffy csak az 1790–1791-es országgyűlésen mond magyar nyelvű beszédet. Ekkor – ugyanúgy, ahogyan Magyarországon is – a magyar nyelv hivatalossá tételéért már a diéta elején sikra szállnak a rendek.⁸⁵ Bánffy valószínűleg az ő támogatásukat akarja megnyerni a magyar nyelvű beszédekkel és a beiktatását követő ünnepséggel, amelyről Aranka György így számol be: „[E]nnek a' napnak örvendetes Innepe emlékezetessé lőn aval, hogy az Ének Szerző Lélekkal bíro Bolla Márton [...] ezen alkalmatosságra egy jeles

⁸⁰ *Az erdélyi három ...*, 1790–'91, 21–22.

⁸¹ *Az erdélyi három ...*, 1790–'91, 26.

⁸² *Az erdélyi három ...*, 1790–'91, 20.

⁸³ *Az erdélyi három ...*, 1792, VI. ülés, augusztus 28., 117–196.

⁸⁴ *Az erdélyi három ...*, 1792, (a Bécsbe küldött deputáció üléseinek jegyzőkönyve: március 15.) 140.

⁸⁵ Ennek első jele, hogy a jegyzőkönyvet magyarul szeretnék kinyomtatni (*Az erdélyi három ...*, 1790–'91, I. ülés, december 21., 31.), de ennek a törekvésnek a következménye az Erdélyi Magyar Nyelvnyelvi Társaságról hozott törvényjavaslat is (Uo, XLIV. ülés, április 15., 368.)

Magyar Éneket ira; melyet a' Musikában nagy mester Schreyer János [...] Musikához alkalmaztatván, az Rendek Színének estvéli gyülekezetében Bánffy, Teleki, Bornemissza Fő Rendű kis-Aszszonyok annak mestersége szerént igen ditsőségesen éneklének el. És ezt a napot a' Magyar éneklésben a' nyelv pallérozodás krónikáiban nevezetessé tevék.”⁸⁶ Az 1791. évi XXXI. törvénycikk azonban kimondja: „[a] magyar nyelvnek ezelőtt is divatban volt használata, Ő szent felsége kegyes beleegyezésével a magyar és székely nemzetek kebelében, valamint minden kormányhatóságnál, hivatalnál és törvényszéknél jövőre is maradjon fön.”⁸⁷ A Szászföldre nem vonatkozik ez a törvény, így Erdély továbbra is marad többnyelvű ország. Ezt a törvényben is lefektetett többnyelvűséget próbálja meg az egységes Erdélyt propagáló Bánffy figyelembe venni, amikor a Kéziratkiadó Társaság elnökeként már a források magyar, latin és német nyelvű kiadását egyaránt elfogadhatónak tartja.⁸⁸

Bánffy viszonylagos politikai sikere azonban valószínűleg nem csak annak köszönhető, hogy magyar nyelvű beszédeivel a józsefi törvénytelenések eltörlőjeként tudott fellépni még azután is, hogy a kalapos király mellett majdnem annak haláláig kitartott. Nem is csak annak, hogy tipikus retorikával, jövőorientált, biztonságot garantáló politikájával kiszámítható, rendezett politikai helyzetet helyezett kilátásba Erdély számára. Közrejátszhatott legitimitásának formálásában a politikai örökség tudatos, jóérezkű felhasználása is.

Erdélyben „a többnemzetűség, ez a korai századok óta tartó együttélés, a másik jogainak, privilégiumainak tudomásul vétele és tiszteletben tartása a toleranciát az erdélyi társadalmi és állami élet alapvető szempontjává, szinte alapelvévé avatta. Ezzel függött össze a vallási kérdésekben tanúsított türelem is.”⁸⁹ A három nemzet és négy vallás békés egymás mellett élése és az effelé irányuló politikai törekvések mindig meghatározóak voltak az erdélyi politikuskok számára. Nem véletlen, hogy az egymásra utaltság jeleként a „rendi alkotmány-féle”-ként működő unio-esküt még az országgyűlések elején letették a rendek. Ráadásul ezzel a jól ismert szimbólum a törvényesség-jelképpel is összekapcsolható, hiszen törvények erősítik a három nemzet és a négy vallás kölcsönös megbecsülését (például *Approbata Constitutiok* I. Rész, 1. cím, 1–3. art. és a III. Rész, 1. cím, 1. art.⁹⁰). Így Bánffy olyan szimbólumegyüttest tud felhasználni, amiben a régi, elvesztett, törvényes, biztonságos aranykor jövőbeli megvalósítását láthatták az országgyűlés rendjei. Fontos azonban megjegyezni, hogy ez a szimbólumegyüttes képes volt versenyre is kelnii a diéta ülésein más politikai nézetekkel.

⁸⁶ Aranka György, *Az MDCCLXXXIVdik Esztendőől való Szám vétel*, ANR, Fond 258, inv. 73, 137–137v.

⁸⁷ *Magyar törvénytár*, 529. Hasonló törvénycikk születik a magyarországi országgyűlésen is, 1790. évi XVI. törvénycikk, *Magyar törvénytár, 1740–1835. évi törvénycikkek*. Ford.: Dr. Csiky Kálmán, jegyz.: Dr. Márkus Dezső. Budapest, 1901. 163.

⁸⁸ Lásd erről: Aranka György levele Kovachich Márton Györgyhöz, [1794. július 6]: „A' mi azt illeti, hogy Magyar, Német, és Deák Kéz Irások elegy adatnak ki: ebben a' Méltóságos Fő Tanátsnak ez a' természeti gondolkodása volt, hogy mind a' két hazában mind a' három nyelv közönséges lévén, és minden nagy születésbeli vagy tudos Embereknek szükséges képpen tudni kellettén mind a' hármat: tehát a' Hazára nézve nintsen miért külömbiséget tenni a' nyelvek között; sőt a' nemzetek közt valo egység szerént a' nyelveketis egyeztetni kellenék; és a' Magyar Nyelvre nézve, ennek a' más két nyelvektől valo meg külömböztetése talám hátra maradást okozhatott volna.” Enyedi Sándor, „... *Egek szeretik Hazánkat Nemzetünket ...*”. Aranka György első levelei Kovachich Márton Györgyhöz. Századok, 141. évf. (1994) 1. sz. 153.

⁸⁹ Mezei Barna: *Előszó*. In: Trócsányi Zsolt: *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*. Budapest, 2005. 11.

⁹⁰ *Magyar törvénytár*, 10–12., 68–70.

Különös egybeesések

Egy különös körülményt mindenképpen meg kell említeni még 1790-nel kapcsolatban, amelyet Bánffy ugyan közvetlenül nem hangoztat, de amely a korban mégis köztudott volt. A kormányzó alkalmasságát az is bizonyíthatta, hogy családjában már viselte valaki ezt a tisztséget – szintén Lipót nevű király regnálása alatt, ráadásul éppen száz éve –, az ugyan-csak György nevet viselő Bánffy, aki pontosan a *Diploma Leopoldinum* létrehozásának idején kapta meg gubernátori kinevezését.⁹¹ Nem véletlenül választja megéneklésre ezt a már-már csodálatos egybeesést Gyöngyössi János is:

„Század el-telvéen az Idők’ sorában,
Öltsd-fel a’ Bársonyt Ős-Atyád nyomában,
Egy neven, egy Tiszt-viseléssel, (óh szép
Ujjra szüülött kép!)”⁹²

Hasonlóan használja fel a múlthoz való különös viszonyt az *Első Leopold császár diplomája...* című röpirat írója is. Ismerteti a sarkalatos törvénynek szánt *Diploma* tartalmát a jelenre vonatkoztatott bőszeges jegyzetanyaggal, és elérkezettnek látja az időt arra, hogy az iratot törvényként is bejegyezzék, hozzátéve: „[v]alamint uralkodód, úgy Fő Kormányozód is éppen azon Uralkodónak, ’s Fő Kormányozónak Unokái, ’s viselik a’ Neveket, a’ kik alatt ezen itten elé adott lépést tetted vala”.⁹³

Nincs rá adat, hogy Bánffy megpróbálta volna felhasználni nagyapját és a *Diploma Leopoldinumot* politikai szimbólumként, az azonban valószínű, hogy a *Diplomára* ő is úgy tekintett, mint olyan törvényre, mely eredményesen szabályozni tudja az udvar és a rendek 1790-es évekbeli sérülékeny, érzékeny viszonyát.⁹⁴

Hogy Bánffy ősei valóban szerepet játszhattak a kormányzóról alkotott kép kialakításában, azt bizonyíthatja a kormányzó által vezetett Kéziratkiadó Társaság Joseph Karl Eder által szerkesztett és jegyzetekkel, mellékletekkel ellátott Schesaeus-kiadása.⁹⁵ A *Ruinae Pannonicae* című eposz ajánlása és egyik melléklete, amelyben Eder Tinódi Lantos Sebestyén *Az veg Temes varaban Losonci Istvannac halalarol* című históriás énekét közli, úgy sejteti, hogy az eredetileg János Zsigmond dicsőségére írt eposz-töredék főszereplője volta-

⁹¹ *Erdély története II., 1606-tól 1830-ig.* Szerk.: Makkai László – Szász Zoltán. Budapest, 1987. 881.

⁹² *Öröm-innapi tisztelet. Midőn nagy méltoságu grof, Losontzi Bánfi György ur ő excellentziája, a’ Tsászári, és Apostoli Királyi Felső Arany Kóltos Hive, belső Titok Tanátsossa, a’ Szent István Apostoli Király Jeles Rendének Commendátora, az Erdélyi Nagy Fejedelemségnek Fő-Kormányozója ’s a’ t. Fő Kormányozói fényes hivatalában Nemzeti törvényes szokás szerint Kolosváratt bé-iktattatnék Ezer Hét Száz Kilentzven Egygyedik Esztendőben, Pünkösöd Havának 16-dik Napján.* In: *Gyöngyössi Jánosnak Magyar Versei, mellyeket külömb-külob-féle alkalmatosságokra készített, Mostan pedig Egybe-szedvéen közönséggé tett, és a maga költségén ki-botsátotta Szatsvai Sándor, Bétsben, Nyomtattatott a’ Magyar Kurir Betűivel, 1790.* A vers megjelent külön is Hochmeister Márton kiadásában, 1791-ben.

⁹³ *Első Leopold császár diplomája ...*, [27.]

⁹⁴ A *Diploma Leopoldinum* több másolata is megtalálható a Bánffy-család iratai között, ANR, Fond 320, inv. 1610, 3–8v.

⁹⁵ *Scriptores rerum Transsilvanarum cura et opera Societas Philohistorum Transsilv.* editi et illustrati Tom I. Volvmen I. complexvm *Christiani Schasaei Ruinas Pannonicas.* Adcvrante Iosepho Carolo Eder., Cibinii, Typus Sumtibusque Martini Hochmeister. M.DCC.XC.VII. (modern kiadása: Csonka, Franciscus (edidit): *Christianus Schesaeus: Opera quae supersunt omnia*, Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, Series Nova, tom IV. Budapest, 1979.)

képpen a temesvári hős, Losonczi István.⁹⁶ Eder akár az eposzban „nagy” állandó jelzővel illetett Dobó Istvánt is kiemelhetné volna mint lehetséges főszereplőt, hiszen Erdély történetében vajdaként ő is fontos szerepet töltött be. Magyarázatul szolgálhat mégis Losonczi főszerepbe helyezésére az a Losonczi-genealógia, amelyet Eder a Tinódi-szöveget követő appendixben közöl, és amelynek legvégén, a temesvári vár védőjének legtöbb címet szerzett utóda szerepel: „Georg. C. Bánfi L. B. de Los [...] Consiliarius Thesaurarius Transsiluanici, et supremus Comes Comitatus Kolosiensis, tum Consiliarius Gubernii Transsiluanii, serius Procancellarius aulicus ac denique anno 1789. Transsilvaniae Gubernati creatus.”⁹⁷

Befejezés helyett

Hogy Bánffynak a törvényességre és az egységes, felekezetek és nemzetek közötti viszályoktól mentes Erdély létrehozására való törekvése az 1790-es években sikeres volt, az az előbbiekből jól látható. Azonban már ebben az időben is hangot kapnak olyan nézetek, amelyek később jóval meghatározóbbak lesznek Erdély politikai színpadán, mint a nemzetek és felekezetek közötti egyetértés. Ilyenek a magyar, a székely és a szász rendi nacionalizmus – amelyek egymást kizáró ellentétei lehetetlenné tették a közös politikálást –, valamint az ekkor a *Supplex Libellus Valachorum*mal jelentkező románság törekvései.⁹⁸

Az 1790-es években a szintén nagy hagyományokra visszatekintő szász különállás fogalmazódik meg a legmarkánsabban. A már említett Joseph Karl Eder például *De initiis iuribusque primaevae saxonum Transsylvanorum...*⁹⁹ című munkájában a szászok földhöz való ősi jogát vizsgálja. A címlapra metszetként Erdélynek azt az allegóriáját teszi, amelyhez hasonlót Johannes Tröster is alkalmaz monumentális germán eredetmítoszt felvázoló *Das Alt und Neue Teutsche Dacia*¹⁰⁰ című munkájának címlapján. A szász különállás megfogalmazására mégis a szebeni szász vezetők vállalkoznak legsikeresebben. Ők a göttingai August Ludwig Schlözer professzort kérik meg, hogy írja meg az erdélyi szászok történetét.¹⁰¹ A végeredmény a *Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* című kiadvány lesz, amely vitára ingerli a Bánffy-féle „egységes Erdély”-t propagáló Nyelvmívelő Társaság tagjait.¹⁰²

A székelyek az 1790-es években szintén visszakövetelik elvesztettnek vélt kiváltságait.¹⁰³ Próbálkoznak azzal, hogy a magyarokkal együtt, közös jogvédelemmel biztosítsák

⁹⁶ Lásd a Schesaeus-kiadás ajánlását és IV. appendixét, uo., [7–8.]; 249–266.

⁹⁷ Uo. 269.

⁹⁸ *Supplex Libellus Valachorum*. Ford.: Küllő Károly, a bevezetőt írta Iosif Pervain – Küllő Károly. Bukarest, 1971.

⁹⁹ *De initiis iuribusque primaevae saxonum Transsylvanorum commentatio quam autographorum potissimum documentorum fide conscripsit Josephus Carolus Eder*, Vienna, Typis Ignatii Alberti, 1792.

¹⁰⁰ Tröster, Johannes: *Das Alt und Neue Teutsche Dacia. Das ist neue Beschreibung des Landes Siebenbürgen*. Cibino, Transylm, Th. & Philosoph, Melicz Studioso, 1666.

¹⁰¹ Zimmermann, Hans: *Vorwort*. In: Schlözer, August Ludwig: *Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. Köln–Wien, 1979. (hasonmás kiadás)

¹⁰² Az ún. Schlözer-vitával kapcsolatban lásd: Bíró Annamária: *Vita vagy önreprezentáció?* In: *Az emberarcú intézmény, Tanulmányok Aranka György köréről*. Szerk.: Egyed Emese. Kolozsvár, 2004. (Erdélyi Tudományos Füzetek 249, Aranka György gyűjteménye I.) 97–130.

¹⁰³ *A' Nemes Erdélyi Fejedelemség három Nemzetből álló tekintetes statussaihoz és rendeihez alázaatos könyörgő levele az adózás és azt követett Terhek alá törvénytelenül huzattatott Nemes Szé-*

maguknak előjogaikat. Az országgyűlés azonban csak ígéretet tud nyújtani, tényleges változtatás nem történik. 1818-ban jelenik meg az a kiadvány, amely *A' Nemes Székely Nemzetnek Constitutióji* címet viseli,¹⁰⁴ s az alapvető székely jogokat leíró okleveleket, bírósági ítéleteket tartalmazza, köztük a Csíki Székely Krónikát is, amely később, a modern nacionalizmus idején a székelységet reprezentáló legfontosabb szöveg lesz.

PÉTER DÁVID

George Bánffy of Losoncz, the Governor of Transylvania

Focusing on Bánffy's political role in the 1790s, the paper has two goals. On the one hand, it tries to call the attention of scholars to the 'forgotten' governor, on the other hand, it presents new facts about his era. George Bánffy served his homeland as governor for thirty five years. In spite of this, no biographies or monographs have been dedicated to his life.

Bánffy was appointed the head of Transylvania by Joseph II. After the emperor's death, it became rather difficult for him to remain in his position. But for the support of his clients and freemasons, whom he had helped earlier, it would have been even harder for him to remain the head of the gubernium. He had a lot to thank to the political ideology which enabled him to force the ruler, the Diet and the three nations of Transylvania (Hungarians, Szeklers, Saxons) to make a compromise with each other.

kelységnek költ Nemes Kolo'svár Szabad Királyi Városban Bőjt-más havának 4.^{dik} napján 1791.^{dik} Esztendőben

¹⁰⁴ *A' Nemes Székely Nemzet Constitutióji, Privilegiumai, és a' Jóság' leszállását tárgyazó némelly törvényes ítéletei, több hiteles levelestárakból egybe-szedve*, Pesten, Nyomtattatott Trattner János Tamás betűivel 's költségével, 1818.